

Plehanov'un Marksizmi, Lenin'in diyalektiği

Güncel bir tartışma¹

Savas Mihail-Matsas²

Geleceğe dönüş

1. Dünya-tarihsel çaptaki bir afet daima yerleşik kesinlikleri sarsar ve ortaya çıkan yeni gerçeklik açık seçik bir doğrultu kazanıya dek muazzam bir bulanıklığa sebep olur. Sovyetler Birliği'nin 1991'de çökmesi de

---

1 Bu bildiri, *Rusya Milli Kütüphanesi* ve *Plehanov Evi* tarafından, Plehanov'un doğumunun 150. yılı vesilesiyle Leningrad'da düzenlenen "G. V. Plehanov'un teorik mirası ve günümüz dünyası" başlıklı uluslararası bilimsel konferansta sunulmuştur. Bu makale <http://www.eek.gr/default.asp?pid=6&id=198> adresinden alınmıştır.

2 Savvas Mihail-Matsas, on parmağında on marifet olan bir Yunan Marksistidir. Eğitimi bakımından tıp doktorudur. Teorik çalışmasında en çok yoğunlaştığı alan felsefedir. Sanat eleştirmenidir. Sabertaycılık hakkında kitabı vardır. Dünya ekonomik krizini bir Marksist iktisatçı ustalığıyla analiz eder. Aynı zamanda, bütün hayatı boyunca örgütsel devrimci mücadele içinde olmuştur. Yunanistan'ın *Ergatiko Epanastatiko Komma* (EEK-Devrimci İşçi Partisi) adlı Trotskist komünist partisinin genel sekreteridir. Geçmişte EEK, Dördüncü Enternasyonal Uluslararası Komitesi'nin üyesi iken Mihail-Matsas Uluslararası Komite'nin de sekreteri idi. EEK 1989'da Uluslararası Komite'den kopmuştur. Günümüzde Dördüncü Enternasyonal'in Yeniden Kuruluş Koordinasyonu'nun Yunanistan seksiyonudur. Mihail-Matsas bu örgütün Uluslararası Sekretarya'sının da üyesidir.

sadece Sosyalizm'in farklı türdeki destekçilerinin on yıllardır devam eden kabullerini değil, görünüşte “zafer” elde etmiş kapitalist cephenin kabullerini de sildi süpürdü.

Soğuk savaş dönemine ait eski kesinlikler ortadan kalktı, ama yeni ortaya çıkanların da ömrü fazla uzun olmadı: ebediyete dek barış vaad eden küreselleşmiş liberal kapitalizmin nihai zaferinin tez elden ilan edilmesi sonrası başlatılan kutlamalar, yerlerini kısa sürede bir yandan Balkanlar'dan Afganistan ve Irak'a dek sürekli savaşımlara; bir yandan da Ortadoğu'dan Latin Amerika'ya, Seattle'dan Cenova'ya, Buenos Aires'den Paris'e yeni halk isyanlarının oluşturduğu, her an infilak etmeye hazır yeni bir döneme bıraktı.

1989'da şen şakrak “tarihin sonu”nun kapitalizme vardığı kehanetinde bulunan Francis Fukuyama'nın kendisi bile, bugün, yani 2006'da, herkesin gözü önünde Beyaz Saray ve Pentagon'daki yeni-muhafazakar dostlarından koparak, onları, Amerika'yı küresel düzeyde “terörle savaş” adı verilmiş emperyalist bir çılgınlık tarafından otuz sene öncesi Vietnam'ından bile beter, uluslararası çapta politik ve askeri bir felakete sürüklüyor olmakla itham ediyor.

1991'in hakim teranesi, Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi tarafından açılan savaş ve devrimler çağının artık maziye ait olduğuydu. Bugün, Irak, Afganistan ve Lübnan savaşlarından ve bu savaşlarda halk direnişçilerinin işgalcilere indirdiği darbelerin, Latin Amerika'daki devrimci yükselişin, Avrupa'nın merkezi ülkelerinde ve hatta Amerika'da ortaya çıkmış kitle hareketlerinin ardından kim bu iddiayı aynı kendinden eminlikle tekrarlayabilir ki?

SSCB'nin çöküşünü ideolojik gericiğin, kuşukculuğun, boşvermişçi konformizmin ve emperyalist barbarlığa düzülen “demokratik” ve “insani” methiyelerin oluşturduğu bir saldırı dalgası izledi. Ancak bir yandan kapitalist küreselleşmenin dünya ölçeğindeki sistemik krizi derinleşip, diğer yandan ezilenlerin sosyal mücadele ve direnişleri bu baskı, sömürü, aşağılama ve dışlama dünyasını reddetme raddesine vardıkça, yeni bir özgürleşme tasarımına duyulan ihtiyaç da büyümekte.

Marx'ın dediği gibi, insanın evrensel çapta özgürleşmesinin şiiiri gelecekten gelir, ama geleceğin kendisi, tarihi unutmak pahasına ya da Ezilenlerin Geleneğini (W.Benjamin) bir savaş mükafatı gibi ezenlere hediye etmekle getirilemez. Bugünün efendilerince mülk edinilip idare edilen geçmiş yeniden temellük edilmeden özgürleşmek mümkün olmayacaktır.

Yeniden mülk edinmek [eskiyi] tekrarlamak değil, çözüme kavuşturulmamış tarihsel görevlerin barındırdığı yıkıcı ve yapıcı güçleri salıverecek ilk edim demektir.

21. yüzyıl, her ne kadar aksi iddia ediliyorsa da, henüz 20.yüzyılın en büyük hadisesi olan 1917 Ekim Devrimi ile olan hesabını kapatmış değildir.

Kızıl Ekim sadece karşıt sınıflar arasında değil, solda, işçi ve ezilen kitlelerin içlerinde de ayırım çizgisi çekmeyi sürdürmektedir. İki soru, daha doğrusu soru kümesi var.

İlk küme, hem devrimin, hem de ondan doğan Sovyet Devletinin doğasının, çelişkilerinin, epik ve trajik serüveninin ve yüz kızartıcı sonunun birbirinden farklı hatta birbirine karşıt tarihsel değerlendirmelere konu edilmesiyle ilintili.

Diğer soru kümesi ise, 1991'den sonra ortaya çıkmış, teorik olarak soyut ama politik bakımdan temel önemdeki bir soru etrafında kümeleniyor: Ekim Devrimiyle açılmış olan tarihsel devre kapanmış mıdır, yoksa kapanmamış mıdır?

2. Her halukarda, Ekim'in teorik varsayımlarıyla hesaplaşmaksızın doğrudan kendisiyle hesaplaşmanın olanağı yoktur. 1917 Ekim Devrimi öncesinin gayet uzun sürmüş kuluçka döneminde tanık olduğu denli yoğun ve yaygın teorik hazırlık, şu ana dek hiçbir diğer sosyalist devrime nasip olmamıştır: Rus entelijansiyasının ezber bozan emeği, Slavperestlerle Batılaştırmacılar arasındaki çatışma, Çarlık otokrasisinin meydan okumaları ve Rus özgüllüğünün Narodnikler tarafından kavranması, Plehanov'un ve ilk Rus Marksistlerinin Narodniklere karşı mücadelesi ve bu mücadelenin sonucunda tarihsel öznelcilikten ve yarı-mesihçi, Slavperest istisnacılıktan kopuş, bu epistemolojik kopuş vasıtasıyla Rusya'nın dünya kapitalist gelişimiyle bağlantısının öne çıkması, Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki mücadele ve Sürekli Devrim teorisinin, dünya çapındaki tarihsel gelişmeleri Rusya'nın özgüllükleriyle bağlantılandırarak şekilde Trotskiy tarafından yeniden ele alınıp geliştirilmesi; Lenin'in, Birinci Dünya Savaşı esnasında, Kautsky ve Plehanov'ların İkinci Enternasyonal'inden ve onun sözde "Ortodoks Marksizm"inden teori, politika ve örgütlenme alanlarında kati biçimde kopmakla doruk noktasına varacak olan, öncünün devrimci bir doğrultuda yeniden düzenlenmesi ve Ekim 1917'deki "cennete akın" için kilit önemdeki emsalsiz katkısı.

Plehanov’la birlikte tarihsel öznelcilik ve istisnacılıktan kesin kopuşun gerçekleşmesi, Marksizmin Rusya’daki doğum edimidir, dünya çapında tarihsel öneme sahip bir edim. Plehanov’un katkısı evrenselciliğinde ve nesnelciliğindedir. Lenin nesnelcilikten ve soyut evrenselcilikten kopacak, ancak bunu milli istisnacılığa ve öznelci voluntarizme dönmek için yapmayacaktı: çağın emperyalist karakterini bilimsel biçimde, yani “soyut bir tümel olarak değil, tikel olanın, bireysel olanın, biricik olanın olanca zenginliğini içinde barındıran bir tümel olarak”³ kavrayacak, bu temel üzerinde devrimci öznenin nesneden, yani Büyük Savaş’ın yıkıntı ve siperlerinden doğrulup, iktidarı ele geçirerek dünyayı değiştirmesini sağlayacak devrimci strateji ve taktikleri geliştirecekti.

“Babaların katli”- ve dirilişi

3. Gayet iyi bilinir ki, tarihin kapkaranlık bir döneminde, dünya savaşının başladığı 1914 yılında; Sosyalist Enternasyonalin sosyal şovenizme çözünmesiyle altüst olmuş durumdaki Lenin, o sıralar siyaseten yalıtılmış bir sürgün olarak ikamet ettiği İsviçre’de, başta Hegel’in *Mantık*’ı, felsefi çalışmalara gömülmüş vaziyettedir. Plehanov’la ve İkinci Enternasyonalin “Ortodoks” Marksizmiyle bağlarını koparması ancak bundan sonra mümkün olacaktır.

Rus Marksizminin babasıyla bağlarını koparmakla ve bunu sadece politik ve örgütsel düzeyde değil – bunu zaten yıllar önce yapmıştı – en temel felsefi-metodolojik düzeyde gerçekleştirmekle Lenin, kelimenin olanca travmatik ama aynı zamanda özgürleştirici anlamında, yani Freud ve Dostoyevski’den bu yana herkesin bildiği anlamında, bir baba katline imza atmaktaydı.

Yaşam-dünyasının⁴ sembolik düzeni parçalanmaya başladı mı, bu parçalanma o düzenin Jacques Lacan’ın “Babanın Adı” olarak andığı mihenk taşına da sirayet eder. Sembolik olanın yeniden düzenlenmesi, daha doğrusu yeni bir yaşam-dünyasının yaratılması, babanın konumunu işgal eden ve işlevini yerine getiren eski düzenleyici ilke ile yüzleşmeksizin mümkün değildir.

3 V.I.Lenin, *Philosophical Notebooks*, Collected Works Vol. 38 Progress-Moscow 1981 s.91

4 Yaşam-dünyası (Lebenswelt): Edmund Husserl tarafından öznelarası ortak deneyim dünyasını tanımlamak için kullanılmış bir kavram. Basitleştirmek pahasına, *insanın, başkalarının da pekala paylaşabileceğini düşündüğü dünya* olarak tanımlanabilir. Thomas Kuhn’daki *paradigma* ve Pierre Bourdieu’daki *habitus*, yaşam-dünyasına akraba kavramlar olarak görülebilir (ç.n).

Platon, antik kentin uzatmalı çöküş ve krizi esnasında, *Sofist* gibi geç dönem diyaloglarında, kendisinin baba katli olarak adlandırdığı bir fiili gerçekleştirmek ve felsefenin babası Parmenides'i sembolik olarak öldürmek zorunda kalmıştı.⁵ Kendi felsefi idealizmi de dahil, o zamana dek varolan bütün felsefi düşüncenin en temelden eleştirisine girişebilmek için Parmenides doktrininin esasına, yani Varlık Olmayanın bir yana bırakılarak Varlığın Varlık olarak incelenmesine, yani felsefenin bu kurucu edimine meydan okumak zorunda kalmıştı. Bu cüretkâr “baba katli” sayesinde ki, Platon, karmaşık bir seyir sonunda Alman İdealizminin atılımına ve Hegel'deki olumsuzluk diyalektiğine gidecek yolu açmış oldu.

Bir başka tarihsel dönemeçte, kapitalizmin zirvesini olduğu kadar proletaryanın bağımsız bir sınıfsal güç olarak tarih sahnesine çıkışını da temsil eden 1848 Avrupa Devrimleri arefesinde; Marx'ın, herkesçe bilindiği üzere “Hegel diyalektiğini materyalist biçimde baş aşağı çevirmesi”, bir diğer “baba katli” olarak genç Marx'ın deyişiyle “felsefeyi dünyaya ve dünyayı felsefeye dönüştürecek”⁶ yolu açmıştı

Tarihsel önemdeki üçüncü bir “baba katli” Lenin'in Plehanov'a ve İkinci Enternasyonal Marksizmi içindeki tüm merkezi eğilimlere meydan okuyarak Ekim Sosyalist Devriminin tayin edici evresine giden kuramsal hazırlığın yolunu açmasıdır. .

Devrim öncesi Rusya'sındaki entelijansiya, temsilini biri kurgusal diğeri hakiki olmak üzere iki karakterde bulan, felaket ve kefaretin meydana getirdiği iki kutup arasında gidip gelmekteydi. Bu karakterlerden ilki olan Ivan Fyodoroviç Karamazov'un şu cümlesi iyi bilinir: “Kim babasını öldürmeyi bir an olsun aklından geçirmemiştir ki?” Öteki karakter olan Nikolay Fyodoroviç Fyodorov ise “ortak dava felsefesi”nde (Filozofiya obşçevo dela) “oğulların babalarını diriltmek üzere birleşmesi”nden [bu tırnak nerede açıldı ki kapanıyor?] söz eder.⁷ Bir bakıma, yukarıda sözü edilen her üç baba katli de bir tür diriltme ile sonuçlanmıştır. Parmenides'in Varlık'a yaklaşımı, Hegel'in, Varlık ile Varlık Olmayanın birliğini derinlemesine incelemesinde tekrar belirmiştir. Hegel'in diyalektiği Marx tarafından geliştirilerek ayakları maddi dünyaya basar hale getirilmiştir. Son olarak da, Plehanov'un tarihsel öznelciliği reddi, yani Marksizmin Rusya'daki bu ilksel edimi; Lenin'in, devrimci öznelğin modern dünya krizinin nesnel

5 Plato, *Sophist*, 241 d.

6 K. Marx, *Notebooks on Epicurean Philosophy*, MECW, Progress-Moscow 1975 Vol. 1 s.491

7 N.F. Fyodorov, *The question of Brotherhood in Russian Philosophy*, Vol III, University of Tennessee Press, Knoxville, 1976, s. 26.

koşullarından sıyrılıp yükselmesini kavramış diyalektiği tarafından daha üst bir düzeyde tekrar edilmiştir.

Oğullar babalarını unutmamışlardır: Platon Parmenides'e hürmetini belirtmeyi hiç ihmal etmemiştir; Marx, *magnum opus*'u olan *Das Kapital*'de, Hegel'in diyalektiği ile kendi yöntemi arasındaki içsel bağı altını çizmiştir; Lenin ve diğer Bolşevik liderler, en başta da Trotskiy, Plehanov'un katkısına olan borçlarını, Ekim Devrimi sonrasında da dile getirmeyi sürdürmüşlerdir.

1914 felsefi kopuşu

4. Michael Löwy, Lenin ile Plehanov'un İkinci Enternasyonal Marksizmi arasındaki felsefi kopuşu beş noktada özetlemiştir:

- a. Plehanov ve İkinci Enternasyonal'in Marksist "ortodoksluğu" Marksist materyalizm ile Marx öncesi materyalizmi özdeşleştiriyorlardı; Lenin'e göreyse "aklı başında" yani diyalektik idealizm, Marksizme "aptal", yani metafizik materyalizmden daha yakındır.⁸
- b. İkinci Enternasyonal Marksizmi, tarihsel materyalizmi ekonomik determinizme indirgemmiştir; Lenin nedenselliği diyalektik biçimde yeniden tesis eder.⁹
- c. Plehanov ve İkinci Enternasyonal Marksizmi diyalektik gelişimi Darwinci evrimle özdeşleştirir; Lenin sürekliliğe kesinti ve sıçramaların eşlik ettiği karşıtların birliği olarak diyalektik gelişme kavramını, aşamalı değişimlerin basitçe artma ya da azalma ile kavramsallaştırıldığı evrimsel gelişimden ayırt eder ve onun karşısına koyar.¹⁰
- d. Plehanov ve İkinci Enternasyonal "ortodoksluğu"nun tarihsel yasa kavramı soyut ve doğalcıdır; Lenin'e göreyse bütün yasalar sınırlıdır, evrensel karşılıklı bağımlılığa ancak yakınsayabilirler.¹¹
- e. Plehanov'cu İkinci Enternasyonal Marksizmi nesnelere birbir-

---

8 V.I. Lenin, a.g.e. Bu beş nokta için bkz. Michael Löwy, "From the Logic of Hegel to the Finland Station in Petrograd", in *The ideas of Leon Trotsky*, Hillel Ticktin ve Michael Cox (der.). Porcupine Pres, Londra, 1995, s. 194-195.

9 A.g.e, s. 159-160

10 A.g.e, s. 358

11 A.g.e, s. 151

lerinden farklılıklarında sabitleyerek kavrar; Lenin ise bütünlük kategorisini vurgular.¹²

Temel farklılık noktalarının bu şekilde tasviri isabetlidir. Ancak çözümlenmeleri için, öncelikle biraz geliştirilmeleri gerekmekte.

Plehanov yalnızca Marksist materyalizm ile Marx öncesi materyalizmler arasındaki temel farkı değil, Spinoza ile La Mettrie'nin farklılığı türünden çeşitli Marx öncesi materyalizmler arasında bulunan farklılıkları da bulanıklaştırmaktadır.¹³

Kutsal Aile'nin Fransız Materyalizmine hasredilmiş, Lenin'in de *Felsefe Defterleri*'nde geniş biçimde alıntıldığı meşhur bölümünde Marx ve Engels, 17. yüzyıl metafiziğinin, yani Descartes, Malebranche, Spinoza, Leibniz'in; 18. yüzyıl Fransız Materyalizminin mücadelesi sonucu yenilgiye uğratılmasının ardından, 19.yüzyıl Alman felsefesinde ama özellikle de Hegel'in felsefesinde nasıl da muzaffer ve dolu dolu (gehaltvolle) bir biçimde restore edildiğini vurgularlar. Hem bu metafizik hem de genel anlamda metafizik, Marx'ın deyişiyle "artık kendisini spekülasyonun ta kendisi sayesinde mükemmelleştirmiş ve hümanizmle bağdaşmış durumdaki materyalizm tarafından daima yenilgiye uğratılacaktır".¹⁴

Löwy, *Kutsal Aile*'nin bu bölümünün ve Lenin'in aynı bölümü onaylayan yorumlarının 18. yüzyıl metafizik materyalizmine verilmiş bir "ödün" olduğu kanısındaysa da; Marx bu kanının tam aksine, aslında o materyalizmin sınırlarını, mekanik tabiatını göstermekte ve bunun karşısında Jacob Böhme gibi mistik materyalist bir düşünürün yaklaşımına egemen olan, niteliksel ve diyalektik madde kavramının önemini anımsatmaktaydı.¹⁵

Spinoza'nın muazzam katkısı materyalist diyalektiğin ortaya çıkması yolunda kuşkusuz çok önemli bir aşamadır. Ama Spinoza, Plehanov'un ileri sürdüğü gibi yalnızca "ilahiyat kılıfına bürünmüş bir materyalizm" değildir; doğanın *natura naturans* olarak, yani içkin bir potansiyelle dopdolu olarak kavranması Fransız materyalistinin mekanik dünya görüşüyle keskin bir karşıtlık içindedir. Marx Spinoza'ya derin bir borç hisseder, halbuki La Mettrie'nin "Makine-İnsan"ının kararlı biçimde karşısındadır.

Ama Marksizm Plehanov'un iddia ettiği türden "bir tür Spinozacılık",

12 A.g.e, s. 157

13 G.V. Plehanov, "Fundamental Problems of Marxism", in *Selected Philosophical Works*, Progress, Moskova, 1976, C. III, s. 129.

14 K. Marx-F. Engels, *The Holy Family*, MECW, Progress, Moskova, 1976. C. 4, s. 125

15 A.g.e. s.128

ya da “teolojik müstemilatından kurtulmuş bir Spinozacılık”¹⁶ da değildir. Marx ve Engels, Hegel’in Spinoza’ya yönelik eleştirisini, yani tözün bir özne olarak kavranmasındaki eksikliği paylaşırlar. Bu eksiklik Feuerbach da içinde bulunmak üzere diğer materyalistlerde iyiden iyiye kaba bir hal alır.

“Bütün önceki materyalizmin kusuru (Feuerbach’ınki dahil)”, der Marx, gerçekliği, “yalnızca gözlenebilir bir nesne biçiminde kavraması, ama hisseden insanın etkinliği, pratiği olarak, yani öznel olarak kavramamasıdır [...] Feuerbach hissedebileceği nesnelere istiyor, öyle ki bu nesnelere kavramsal nesnelere farklı olsunlar; ama insani etkinliğin kendisini nesnel bir etkinlik olarak görmüyor [...] Bu yüzden de ‘devrimci’, ‘pratik-eleştirel’ etkinliğin önemini kavrayamıyor”.¹⁷

Plehanov bu konuda Marx’ı “düzeltmek” isteyerek Feuerbach’ın pratik-eleştirel etkinlik kavramına pekala sahip olduğu konusunda ısrar ediyor.¹⁸ Marx’ın *Feuerbach Üzerine Tezler*’indeki epistemolojik kopuşun temel önemini hafife alıyor ve Marx’ın epistemolojisinin, öznenin aktif rolüne daha fazla önem atfedilmesi bir yana bırakılırsa, Feuerbach’ınkinden farksız olduğunu ileri sürerek, Marx ve Feuerbach’ın bilgi kuramları arasındaki uçurumu tamamıyla bir yana bırakmış oluyor – elbet bu bir yana bırakmanın hakikaten “pratik-eleştirel” olan üzerindeki, yani mesela devrimci etkinlik üzerindeki olanca sonuçlarıyla beraber.

Hegel ve diyalektiği üzerine 1914-15’deki çalışmalarının sonuçlarını özetleyerek Plehanov’dan felsefi kopuşunu neticelendiren Lenin şöyle yazmıştı: “Diyalektik (Hegel’in ve) Marksizmin bilgi kuramıdır. Meselelerin bu ‘yan’ına (herhangi bir yanı değil, en temel yanı), öteki Marksistler zaten şöyle dursun, Plehanov hiçbir önem atfetmemiştir”.¹⁹

Hegel’de ve Marksizmde diyalektik, mantıkla ve bilgi kuramıyla örtüşür. Bu örtüşme Plehanov’da görülmez. Engels’in *Ludwig Feuerbach*’ına yazdığı önsözde, Hegel ve Marksizmi karşılaştıran Plehanov şunu vurgulama gereği duyar: “Hegel’de diyalektik metafizikle örtüşür, bize göreysel doğanın incelenmesine dayanmak zorundadır”.²⁰ Ancak Hegel’in Mantık Bilimi’ndeki metafizik, tam da ontoloji anlamında, Varlığın Varlık olarak

16 G.V. Plehanov, “Fundamental Problems of Marxism”, a.g.e., s. 127.

17 K. Marx, “Theses on Feuerbach”, Thesis I in *MECW*, Progress, Moskova, 1976, C. 5, s. 3

18 G.V. Plehanov, a.g.e., s. 128

19 V. I. Lenin, a.g.e., s. 360

20 G.V.Plehanov, “Preface to Engels’ Ludwig Feuerbach”, in *Selected Philosophical Works*, C. 4, s. 79

incelenmesi anlamında, mantıktan ve bilgi kuramından ayrı bir felsefi alan olmayıp onlarla örtüşme halindedir: nesnel diyalektik öznel diyalektiğe soyut bir kendilik olarak değil, diyalektik yani kendi içinde çelişkili bir birlik olarak yansır. Aynı örtüşme ilkesi Lenin'e göre Marx'ın *Kapital*'inde de mevcuttur: "Marx tek bir bilime mantığı, diyalektiği ve materyalizmin bilgi kuramını tatbik etti" ve bunun hemen ardından "üç kelime birden gereksiz, üçü bir ve aynı şey".²¹

Plehanov ise "doğanın incelenmesi" ile Hegel'de diyalektikle metafiziğin, yani Varlığın Varlık olarak incelenmesinin örtüşmesini birbirlerinin karşısına koyar. Ancak doğayı özgül biçimde incelemek, felsefenin değil, özgül doğa bilimlerinin ödevidir; felsefi soruşturmayı doğa bilimlerine indirgemek pozitivizmin şaşmaz işaretiyken, doğabilimsel incelemeyi felsefi genellemelere veya soyut formüllerin emrine vermek (çeşitli idealizm türlerinin yanında Stalin'in 1938'deki *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm Üzerine Kısa Ders*'inde yapıldığı şekilde) karanlıkçılığa ve akıldışıcılığa yol açar.

Doğanın incelenmesi konusundaki ısrarı Plehanov'u ciddi hatalar işlemekten alıkoymaz. Lenin, daha *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de, Plehanov'un doğabilimlerindeki devrim ile Ampiryokritisistler vasıtasıyla meydana çıkan felsefi-ideolojik krizi ilişkilendirmekteki kabiliyetsizliğini eleştirmişti. Dahası, Lenin'e göre Plehanov, bütün metafizik materyalizmin "temel talihsizliğinden" payına düşeni almış, yani "diyalektiği Bildertheorie [yansıma kuramı] alanında uygulamadaki kabiliyetsizliği"²² sonucunda duyumları uzlaşımlar veya "hiyeroglifler" olarak yorumlayarak ampiryo-kritik yanlışı tekrar etmek durumunda kalmıştı.

Doğadaki diyalektiği yakalamak, doğaya yönelik bilimsel bilincin bilmiş nesnesine yakınlaşmasına yardımcı olsa da, doğabilimlerinin somut, özgül inceleme ve sonuçlarının yerini tutamaz, tutmamalıdır. Doğadaki diyalektik, tarih ve düşüncedeki diyalektiğin temelini oluşturuyorsa da, Trotskiy'in isabetle işaret ettiği üzere, "diyalektik bilinç diyalektik bilişle özdeş değildir". "Bilinç doğanın hayli özgün bir parçasıdır, içerdiği nitelik ve düzenlilikler doğanın geri kalan kısmında mevcut değildir. Öznel diyalektik işte bu nedenle nesnel diyalektiğin ayrı bir parçası olarak kendine özgü biçim ve düzenliliklere sahiptir (Burada tehlike, bilincin doğum san-

21 V. I. Lenin, a.g.e, s.317

22 V.I.Lenin, a.g.e, s. 360

cılarının – ‘nesnelcilik’ adına - nesnel doğaya aktarılmasıdır)’²³

Pozitivist indirgemecilikte “bilincin doğum sancıları” gözden kaybedilirken, öznenin kendisinden çıktığı nesne ile olan sürekliliğindeki kesinti ya da sıçramayı da beraberinde götürür. Devrimci bir partide örgütlenmiş olan işçi öncüsü ancak bu süreklilik ve süreksizlikleri, yani nesnel diyalektikle bilişin diyalektiği arasında “sürekli titreşim halinde gidip gelmekte olan diyalektik sınırı”²⁴ yakalayabildiği takdirde kitlelerin bilincinde, özellikle de devrim ve buhran dönemlerinde ortaya çıkan ani değişimleri yakalayabilir.

Çelişkinin mantığı

5. Plehanov diyalektiği gelişmenin ve çelişkinin mantığı olarak kavırıyor. Peki ama bu mantığın kendisi nasıl gelişiyor? Kendisinin iç çelişkileri neler? Özgül içeriği ne? Kavramların mantığı nesnel dünyanın hareketini nasıl kavırıyor?

Diyalektik Meselesi Üzerine isimli denemesinde Lenin, Plehanov’dan ve onun İkinci Enternasyonal Marksizminden kopuşunu bütün kapsamıyla özetliyor: Tek bir bütünün bölünmesi ve ardından birbiriyle çelişkili parçalarının bilişi [...] diyalektiğin özüdür (en özsel, en temel niteliklerinden biri, belki de biricik temel ve özsel niteliğidir) [...] Diyalektiğin muhtevasının bu cephesinin doğru olup olmadığı tarih bilimi tarafından sınanmalıdır. Diyalektiğin bu cephesine yeteri ölçüde dikkat edilmez (mesela Plehanov): karşıtların birliği bilişin bir yasası (ve nesnel dünyanın bir yasası) olarak değil, örneklerin yalın toplamı olarak ele alınır.²⁵

Bu çok önemli konuya tekrar eğilerek Kautsky ile Plehanov üzerinden aslında bürokratik ve ruhsuz, resmi dia-mat anlayışını dolaylı olarak eleştiren parlak Sovyet filozofu Evald Vasiliyeviç İlyenkov şunu vurgular: “İşte kaçınılmaz bir seçim. Materyalist diyalektik, ya insanın maddi dünya hakkındaki bilgisinin kuram ve mantığı, maddi dünyanın hem tekil insan bilincinde, hem de genel olarak insan soyunun tarihsel olarak gelişen bilincinde yansımalarının mantığı olarak anlaşılacak; ya da kaçınılmaz biçimde, önceden hazırlanmış ve bilindiği önceden varsayılan evrensel diyalektik formüllerini ‘genel anlamda’ resmetmek üzere bilginin türlü çeşitli alan-

23 L.D.Trotsky, *Philosophical Notebooks 1933-1935*, Columbia University Press, 1986, s. 102.

24 A.g.e, s. 102

25 V.I. Lenin, a.g.e, s. 357

larından (genellikle tamamen keyfi biçimde) devşirilmiş “bir dizi örnek” haline dönüşecek”²⁶.

Lenin “Razdvöniye ednavo”, yani bir birliğin, tek bir bütünü ken-disine içkin olan karşıt kutuplara bölünmesini ve bu çelişkili parçaların, yani bütünü hareket ve değişiminin sürükleyici gücü olan içsel çelişkinin bilişini diyalektiğin özü olarak ortaya koyar.

İlksel “bölünme” edimi ne keyfidir, ne de ortaya çıkacak karşıtları sa-bit olarak ele almayı vazeder; [bu edim] birliğin, karşıtına, yani birbir-lerini karşılıklı olarak dışlayan ve birbirleriyle karşılıklı olarak bağlantılı kutuplara farklılaşmasını yansıtır. Bu, Platon’un *Şölen*’indeki 51 numaralı Herakleitos fragmanına atıfla Hölderlin’in antik Yunan diyalektiğinin özü olarak kabul ettiği *Ev διαφερον εαυτο*, yani Bir’in kendini kendinde fark-ılaştırmasıdır.²⁷

Lenin’in “tek bir bütünü bölünmesi” noktasındaki ısrarı, 1960’lar-da, o zamanlar Kültür Devrimi arefesindeki Çin’deki tartışmayı önceden haber veriyor gibidir: diyalektik materyalizmde esas olan nedir; “Bir’in İki’ye bölünmesi” mi, yoksa “İki’nin Bir’de birleşmesi” mi? Bunlardan sol kanatın pozisyonu olan ilk pozisyon, karşıtların uzlaşmaz mücadelesi-ne vurgu yaparken, ikincisi, yani sağ kanadınki, karşılıklı uzlaşma sonucu ulaşılacak bir “ahenk” halinin altını çiziyor, ancak her ikisi de farklılıklar-ı keyfi ve karşıtlıkları önceden tayin edilmiş olarak ele aldıklarından iç içe geçiş ve dönüşümleri gözden kaçırıyorlardı. Gözden kaçırılan, geçişi çelişki, çelişkiyi ise geçiş olarak kavramaktı. “Ahenk” tezi (‘60’ların ya da günümüz Çin’inin tezi) çelişkiden yoksun bir geçiş varsayar ya da çe-lişkiyi çözmeksizin yumuşatmaya çabalar; sol kanatın antitezi geçiş sürecindeki çelişkiyi çözüme kavuşturmadan aciz kalıyordu.

Geçişler

6. Lenin’in *Felsefe Defterleri*’ndeki bir aforizması şöyledir: “Ple-hanov, Kantçılığı (ve genel olarak agnostisizmi) diyalektik-materyalizm açısından değil, vülger materyalizm açısından eleştirir; zira onların gö-rüşlerini reddetmekle yetinir, ancak (Hegel’in Kant’ı düzelttiği şekilde) düzeltmez, yani bu görüşleri derinleştirmez, genelleştirmez, genişletmez,

26 E. V. Ilyenkov, *Leninist Dialectics and the Metaphysics of Positivism*, New York Publications, Londra, 1982, s. 134

27 Plato, *Symposium*, 187 a. Ve bkz. F.Hölderlin, *Hyperion*, passim.

her bir kavramın bağlantı ve geçişlerini göstermez”.²⁸

Birkaç paragraf sonra, aynı düşünce çizgisini sürdüren Lenin şunu ilave eder: “bağlantıların ve geçişlerin sergilenmesi (bağlantı da bir geçiştir), işte Hegel’in üstlendiği ödev”.²⁹

Her bir kavramın bağlantı ve geçişlerinin sergilenmesinin Hegel’in *Mantık Bilimi*’ndeki ödevi olduğunu ve bu olmaksızın Marx’ın *Kapital*’inin mümkün olamayacağını söyleyen Lenin, böylelikle İkinci Enternasyonal’in hemen hemen bütün Marx sonrası Marksistlerini eleştirmekteydi.³⁰ Özellikle Plehanov’a ilişkin şunları yazıyordu Lenin: “Plehanov felsefe (diyalektik) hakkında muhtemelen 1000 sayfa yazmıştır [...] Bunların içinde *Büyük Mantık*’la, oradaki düşünceyle (yani felsefi bir bilim olarak diyalektikle) ilgili [tek bir sayfa] yoktur!!”³¹

Lenin İkinci Enternasyonal Marksist “Ortodoksluğunun” merkezindeki kara deliği keşfetmektedir: Kautsky ve Plehanov tarafından inşa edilmiş bütün o etkileyici teorik aygıt diyalektik mantıktan yoksundur. Diyalektik bir mantıktan; yani içeriği esas olarak kavramların hareketini, karşılıklı ilişkilerini, çelişkilerini, geçişlerini nesnel dünyanın yansımaları gösteren bir mantıktan.³²

Bu metodolojik boşluğun trajik sonuçları, dünya savaşıyla birlikte, tarihinin en büyük sınavıyla karşı karşıya kalacak olan İkinci Enternasyonal’in iflası tarafından ortaya konmuştur.

Güncel bir tartışma

7. Çağdönümsel bir değişim gündeme geldi mi, eskinin alışkanlık ve yanılsamaları otomatik şekilde ortadan kaybolmaz; tam aksine ağırlık ve ataletleri daha da artarak boğucu bir hal alır. Bizimkisi gibi bir geçiş çağında, geçişin doğrudan kendisi gözden saklanabilir veya bir muamma ya da bir tuzak şekline bürünebilir. Aynı olanın ebediyen geri dönmeye yazgılı olduğu yolundaki mit, özellikle kapitalizmin tarihsel çöküşe girmesiyle birlikte egemen hale gelir. Tarihsel ilerlemenin doğrusal biçimde kavranması güçlenerek özgürleşmiş bir geleceğin ve cari süreklilikteki kırılma ihtimallerinin önünü karartmak yoluyla, ölmekte olan sistemin ideolojik

28 V.I.Lenin, a.g.e, s. 179

29 A.g.e, s. 180

30 A.g.e, s. 180

31 A.g.e, s. 274

32 A.g.e, s.196

savunusu haline gelir.

Marksizm ancak geçiş çağımızdaki her bir büyük tarihsel spazm ya da dönüm noktasında, tarihin doğrusal kavranışından derhal ve yenilenmiş şekilde kopma gereği ile materyalist diyalektik temelinde yüzleştiği ve bunu bilinçli olarak ortaya koyabildiği ölçüde³³ “çağının en yüksek tarihsel bilinci” (Trotskiy) haline gelebilir.

1914’de, Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması çağdönümsel bir değişimi şiddetle ortaya koyduğunda, Lenin İkinci Enternasyonal “Ortodoksluğunun” vülger evrimciliğine ve reformist aşamacılığına karşı en temel felsefi ve yönetsel düzlemlerde savaş açmak durumunda kalmıştı.

1930’larda, faşizmin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı’na doğru cehennem kuyusuna inişin başlamasıyla, Trotskiy, özellikle 1933-35 yıllarının *Felsefe Defterleri*’nde ve bir süre sonra da o sıralar yeni kurulmuş Dördüncü Enternasyonal’in Amerikan seksiyonu ile yaşamının son ideolojik savaşına giriştiğinde, Stalinizmin ve reformizmin aşamacı anlayışları kadar, hızla değişmekte olan gerçekliğin yanıltıcı olabilecek yüzeysel görünümüne pragmatik biçimde adapte olmaya karşı durabilmek için, tıpkı Lenin’in kendisinden önce yaptığı gibi, diyalektik uzlaşmaz bir savunusuna dönmek durumunda kalacaktı; tıpkı, bir başka açıdan Walter Benjamin’in 1940’da *Tarih Kavramı Üzerine Tezler* ile girişeceği savaşta olduğu gibi.

Bugün, Sovyetler Birliği’nin infilakı ve sözüm ona “gerçekte var olan sosyalizmin” çökmesiyle birlikte; İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulmuş her türlü uluslararası sosyal, ekonomik ve jeo-stratejik dengenin de ortadan kalktığı, ama bir yandan da büyüyen bir kriz içindeki kapitalist küreselleşmenin dünyayı dengesizliklerle yüklediği, tekrarlayan finansal krizler ve sürekli bir savaş dürtüsünün hakim olduğu koşullarda, karşı karşıya bulunduğumuz yönetsel meydan okuyuşa icabet etmek her zamankinden daha acil hale gelmiştir.

Geçiş çağında yolunu bulmanın yegane yolu geçişin diyalektik mantığıdır. Önümüzdeki sorunlar yakıcı önemde; özellikle de SSCB’nin ortadan kalkmasından sonra tanık olduğumuz gelişmeler bağlamında: Rusya’da 1917’de açılışı yapılmış olan ne tür bir geçiş dönemiymiş? Yerel ölçekle sınırlı bir süreç mi, yoksa bütün karmaşıklığı, çelişkileri, ileri sıçrayışları ve gerileyişleriyle dünya çapında yeni bir çağdönümsel geçiş mi? Bu geçiş

33 Bkz. **Savas Michael-Matsas**, *Dialectics in a Transitional Epoch*, Critique Vol. 34, No 3, December 2006 ss. 335-345

Devrimci Marksizm

1991’de sona erdi mi? Öyleyse, neden bütün bu zafere rağmen dünya kapitalizmi istikrar KAZANMADI da buhran içine yuvarlandı? Neden dünya kapitalizminin savaş dürtüsü, sebep olduğu kitle katliamlarının yanı sıra, emperyalizmin yeni mezar kazıcılarını, yeni Vietnamları kışkırtmaya devam ediyor?

1989-91 geçişinin ardından eski Sovyet nüfuz alanındaki ülkelere, Rusya’ya, Çin’e ne oldu? Acaba geçiş döneminin kendisi de mi krize girdi? Eğer öyleyse, bu dünya çapındaki tarihsel süreçlerle nasıl bir ilişki halinde? Sonuç olarak, işçi sınıfı ve ezilen kitlelerin kendilerini mücadeleye davet eden çağdönümü karşısında nasıl bir stratejiye, ne tür bir örgüte ve ne tür bir Geçiş Programına ihtiyaçları var?

Sorular bunlarla sınırlı değil. Cevaplar da kolay değil. Ama her ne olursa olsun, eğer kendini yenilemiş ve son 150 yılın deneyimleriyle zenginleşmiş bir diyalektik materyalist teori yoksa muzaffer bir devrimci hareket de olmayacaktır. Ancak ve ancak diyalektiğin yolunu seçebilecek cesareti gösterdiğimiz takdirde, Rus Marksizminin babası Georgiy Valentinoviç Plehanov da içlerinde olmak üzere özgürleşmemizin kurucu atalarını diriltecek ve miraslarına sahip çıkmış olacağız.